

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0240

LOG Titel: Caput Vigessimum Tertium. Amarantus, & flores saxei. Bonga carang. -Drie en Twintigste Hoofdstuk. De Steen
Amarant, en Zee-angelieren

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain these Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Locus. Ambo rarissime inveniuntur, & quam rarissime integra adtrahuntur, quum ampla & firma radice inplantata sunt duræ filici, quæ plerumque ingens est, nec facile cum hac simul adducitur, inveniuntur enim potissimum in argeffi & boreali magnæ Ceramæ ora, uti & in Bandæ insulis, sed tam raro, ut intra spatium triginta annorum binas modo viderim utriusque speciei arbusculus.

Usus. Licet substantia ipsorum tenuis aliquem adliceret loco Corallii vel Calbaharii interne adhibere, nullum tamen institutum est hujus rei experimentum, uti & certum est nimis deviare a Coralliorum natura, nec ipsorum gerere signaturam. Alioquin revera rarissimæ sunt res pro curiosis, elegantia cum optimis certantes arbusculis marinis. Paucus requiritur labor, ut depurentur, recentior enim e mari protrahitur hic & illic tenuem arenosamque habent crustam, paucamque mucaginem, sed quæ a prima pluvia abluatur, & quo diutius soli exponuntur, eo magis indurefcunt.

N. B. Huic Capiti nulla a Rumphio adjecta fuit icon.

Plaats. Beide werden ze zeer zelden gevonden, en nog zeldzamer geheel uitgetrokken, om dat ze breed en vast gewortelt op een hardagtige keisteen staan, die gemeenelyk wat groot, en met de visboek qualyk op te balen is, want zy vallen meest op de Noordwest, en Noordkust van groot Ceram, ook in de Bandasche Eilanden, zoo weinige, dat ik in dertig jaren van ieder zoorte pas twee boompjes gezien hebbe.

Gebruik. Hoewel bunne fyne substantie iemand zoude aanlokken, bet voor Koraal of eenig Kalbabaar binnens lyfs te gebruiken, zoo heeft men egter nog geen preuwe daar van genomen, gelyk ook zeker is, dat ze van de Koralyne natuur te veel afwykt, en geen signatuur daar van hebben. Anders zyn ze in der daad onder de fraiste rariteiten te tellen, in sierlikheid met de beste Zeeboompjes pronkende. Zy kosten weinige moeite om schoon te maken, want vers uit zee komende, hebben ze hier en daar een dun zandig korsje, en weinige slymerigheid, die met de eerste regen affpoelt, en hoe langer ze in de zonne staan, hoe harder ze werden.

N. B. By dit Hoofdstuk is in het werk geen Figuur van Rumphius bygedaan.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

Amarantus, & flores saxei.
Bonga Karang.

Jam duplices sequuntur florum formæ, sed ex natura Carang, quorum præcipuos modo describam.

Primo. *Amarantus saxeus* est Corallina alba, aliquando instar Rosæ rotunda, aliquando oblonga, transversalem circiter palmam lata, multis acutis & friatis plicis vel circinnis intorta instar floris Amaranti, vel Brassicæ floridæ, nunc alba nunc flavescens, & ob frequentes & angustas plicis raro pura, quum mucus, qui ipsi inhæret, non facile extricandus sit.

Subtus planam gerit radiculam, qua duris infixæ fuit lapidibus, sub aqua crasso tecta mucosæ, acutæque oræ vehementer pedes lædunt, si eam quis pedibus calcet, quæ vulnera difficulter curari possunt, maximaque ejus pars a mari in litus projicitur, ubi per solem albescit, sed raro integra reperitur.

Secundo. *Flores saxei*, seu *Anthophylli saxei*, quam maxime subtiles & fragiles sunt, magnitudine, & quodammodo etiam forma cum Caryophyllis convenientes, ex albidissimis constantibus ramulis, qui cancellati sunt & concreti, sed tam fragiles sunt quam ullum Saccharum, subtus planam quoque gerunt radiculam, qua figuntur inter crassos ramos, & circa radicem præcedentis Lithodendri calcarii albi, magna etiam copia inveni adretos vetustis baculis & fustibus scellarum, qui diu in mari fluctuarunt & semi corrupti erant, quibus tam copiosi adhærebant, quam in patria conglaciales lignis insident, qui vero lignis increfcunt, multo fragiliores sunt prioribus Carang adretis.

Tertio. *Auris elephantis* est saxum tenue & planum, instar placentæ, aliquando in medio excavatum instar patinæ, aliquando intortum, magnas referens Elephantis aures. Minora magis circinnata fimbriatam referunt Brassicam, atque hinc *Brassica saxea* vocari possunt. Nunquam albescent, quamdiu etiam foli exponantur, sed pallide cinerea sunt, parum rugosa, & ad tactum granulosa.

Subtus gerunt crassam basin, qua rupibus Corallinis figuntur sub aqua ad orchias tres vel quinque. Quum separari possunt, ad calcinationem adhibentur instar aliorum Carang, quæ vero ex acutis & fimbriatis constant plicis, multis gyris decurrentibus instar Brassicæ dictæ albescent ad solem, & elegantissima sunt, quæque a curiosis servantur tanquam res rarissimæ, sed ad calcinationem non valent, ac pedibus quam maxime noxia sunt.

Quarto.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Steen Amarant, en Zee-angelieren.

Nu volgen tweederlei gedaante van bloemen, dog van de natuur des Carangs of Kraalsteens, waar van ik maar eenige der voornaamste beschryven zal.

1. *Amarantus saxeus*, is een witte Koraalsteen, zomtyds rond als een rooze, zomtyds langwerpig, omtrent een dwershand breed, met veele scherpe en gestreepte ploojen of krullen door malkander loopende, gelyk de bloeme *Amarantus*, of het bert van den bloemkool, zomtyds wit, zomtyds geelagtig, en wegens de veele en nauwe ploojen zelden zuiver, dewyl zig den slym, die daar op hangt, daar tusschen zet, en niet wel uit te schrobben is.

Van onderen heeft het een vlak worteltje, waar mede het op harde steenen gezeeten heeft, onder water met een dikke slymerigheid bekleed, en de scherpe kanten kwetzen de voeten eeuwel, als men daar in trapt, welke kwetturen kwalyk te geneesen zyn, dog het meeste deel werd door de zee op strand gesmeeten, daar het dan wit gebleekt, maar zelden geheel gevonden werd.

2. *Flores saxei* of *Zee-Angelieren*, is een zeer subtiel en bros goetje, in de grootte, en eenigzints de gedaante van *Angelieren*, van spier-witte takjes gemaakt, die tralies-gewys door malkander gegroeit zyn, maar zoo bros als eenig zuiker zyn mag, van onderen hebben ze mede een vlak worteltje, waar mede zy vast zitten tusschen de dikke takken, en omtrent de wortel van de witte Kraalboompjes of voorgaande *Lithodendrum calcarium*, ik heb ze ook in menigte zien vast groejen, aan de oude stokken van bobbers of visfuyken, die lange in zee gelegen, en half vergaan waren, daar het zoo veel aan hing, als of ze in 't Vaderland met yskegeltjes overtrokken waren, dog die aan hout groejen, zyn veel broffer, dan de eerstgenoemde aan de Carang groeijende.

3. *Auris elephantis* is een dunne, platte Koraalsteen, als een pannekoek, zomtyds in de midden hol als een schotel, zomtyds in malkander gedraait, verbeeldende de grootte ooren van een Olyphant of een doopsteen. De kleine, die meer krullen hebben, gelyken een krullende kool, en mogen daarom *Brassica saxea* genaamt werden. Zy werden nooit wit, al bleekt men ze nog zoo lange, maar blyven ligt-graauw, wat ruig, en korlig in 't aantasten.

Van onderen hebben ze alle een dikken voet, waar mede ze op de Kraalklippen vast staan, drie en vyf vadem onder water. Als men ze los kan krygen, werden ze tot bet Kalk branden gebruikt, gelyk andere Carang, maar die geene, die van scherpe en geplooidelappen gemaakt zyn, met veele krullen door malkander loopende als de voorz. kool, werden in 't bleeken wel wit, en de mooiste daar van tot rariteiten bewaart, maar deugen tot bet kalkbranden niet, en zyn zeer zorgelyk voor de voeten.

4. *Favus*

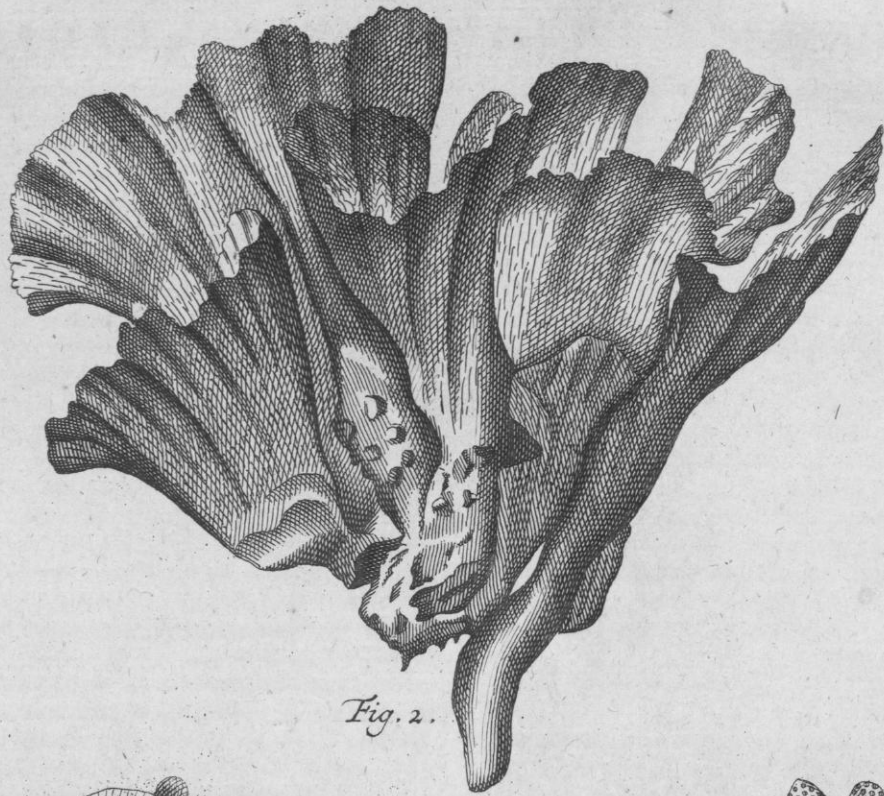

Fig. 2.

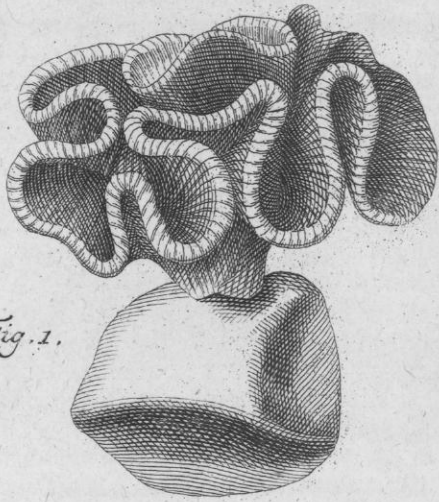

Fig. 1.

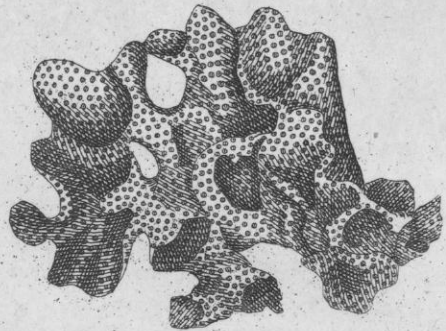

Fig. 5.

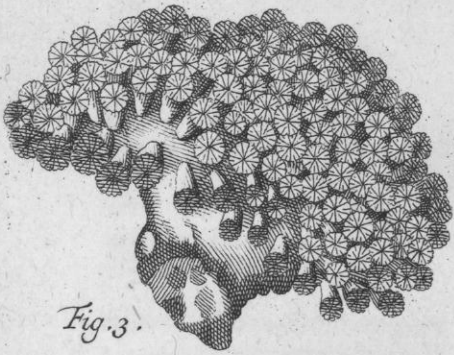
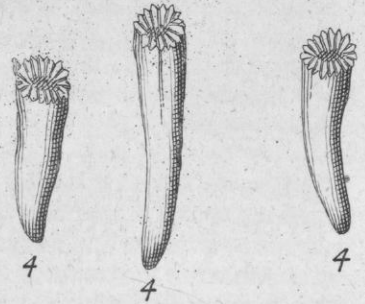

Fig. 3.

Fig. 4.

Quarto. *Favus saxeus*, Belgice *Wafelsteen*, instar rotundorum bulborum in eminentibus & rotundis angulis aliorum Coralliorum adcretus est, ubique distinctus in quadratas cellulas feu tessaras, quales conspiciuntur in favis & testis libariis. Quævis vero cellula interne subtiliter plicata & stellata est, substantiæ fatis duræ & faxosæ. Sub aqua denso obducitur muco, in quo vita quædam videtur latere, quæ tamen supra aquam dignosci nequit, attamen levem cutis prurimum causat, qualem cuncti præcedentes flores saxei etiam dant. Hoc genus non facile per solem albescit, sed flavescit, nec in ullo peculiari usu est.

Si aliquamdiu in litore projecti decubuerunt, lapidei sunt, albi vel cinerei, & foraminibus magnis excavati, in quibus istæ conspiciuntur stellulæ.

Aliud horum faxorum genus est, quæ in profundo magis crescunt mari, planaque sunt instar fragmentorum tenuium placentarum, stellulis referta, quæque in litus projecta duritiem silicum acquirunt, adeoque alba & polita, ut pro vero Calbahario haberentur, sed nulli etiam inserviunt usui.

Primæ binæ species ad calcis ustionem non adhibentur, sed elegantissimæ, rotundissimæ, & integræ a curiosis servantur tanquam res raræ, si aliquamdiu in pluviis, & ad solem fuerint irroratæ, si vero nimis diu pluviis fuerint expositæ, nec multum a sole irradiantur, neque diligenter abluantur & depurentur, fordide virescunt & defædantur.

Amarantus aliquando ad radicem parvum gerunt filicem, qui servandus est.

Tabula Oëtuagesima septima

Ad Figuram primam *Amarantum* exhibet *saxeum*.

Figura secunda *Aurem* fittit *Elephantis*.

Figura tertia *Caryophyllum* denotat *saxeum*.

Figura quarta *Antophyllum* proponit *saxeum*, cum separatis & vetustis longioribus quasi fructibus, Capite 24. descriptis.

Figura quinta *Reticulum* obfert *marinum* Cap. 25. descriptum.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

Caryophylla & *Antophylla saxea*. *Tsjenke* & *Polang laut*.

Maris natura formam quoque mutuari debet pretiosorum aromatum harum regionum, quæ in insulis crescunt, ut in sinu suo simile aliquid imitaretur, ac foveret, *Caryophylla* nempe & *Antophylla*.

Primo. *Caryophyllum saxeam*, Belgice *Zeenagelen*; Malaice *Tsjenke laut*, sunt saxa Corallina parva, digiti articulum circiter longa, ac multa simul coadunata, inferius angustam gerentia radiculam, ac superius amplo capitulo donata, quod interne acute sulcatum & stellatum est, externe nunc planum, nunc striatum parum, quam proxime conveniens cum forma *Caryophyllum*. Sunt autem aliquando plana, aliquando elevata instar bulbi vel tuberculi locantur, frusto alius Corallini saxi inposita, ac si de industria & arte quadam ipsi juncta fuissent, sub aqua muco obducta, sed facillime insolari possunt, ut albescant.

Hæc *Caryophylla* in mari adulta, femi digitum longa sunt, flavescencia, & saxea instar Calbaharii albi, qualia solitaria in litus projecta videntur. Horum & major obcurrit species, cujus *Caryophylla* digiti magnitudinem & crassitiem habent, superius profundis foraminibus excavata & sinuosa, sed non plura quatuor vel quinque simul locantur, ipsorum oræ etiam plurimum abruptæ sunt, quum profunde in mari crescunt, nec nisi ipsorum frusta in litus projecta inveniuntur.

Secundo. *Antophyllum saxeam*; Belgice *Steene Moernagelen*; Malaice *Polang laut*, hæcque formam habent arbuscularum, femi pedem vel palmam alta, in paucos curtos & crassos ramos extensa, saxea, & profunde striata, rugosa, & fordide cinerea externe. Quivis ramus in extremo sese dividit in tres alios, in triangulo positos, quorum duo plerumque breviores sunt tertio, ac vera referunt *Antophylla*, sed capitulum gerunt latius, interne stellata & sinuosa instar præcedentium *Caryophyllum*, quorum oræ acutæ admodum sunt.

Arbu-

4. *Favus saxeus*; in 't Duits *Wafelsteen*, zit als ronde bollen op de uitsteekende en ronde boeken van andere Kraalsteenen vast gegroeit, over al verdeelt in vierkante celletjes of ruitjes, gelyk men ziet in de buisjes der Byën of *Wafel-yfers*. Dog ieder ruit is van binnen nog subtiel geplooit, en gesternt, redelyk steenagtig van substantie. Onder water met een dikken slym bezet, daar in eenig leven schynt te steeken, 't welk men boven water niet be-kennen kan, eger een klein jeuken op de huid veroorzaakt, gelyk alle voornoemde steene bloemen. Dit geslagt laat zig niet licht wit bleeken, maar blyft geelagtig, en werd tot niets zonderlings gebruikt.

Als deze lange tyd op strant leggen, werden ze steenhard, wit of graauwagtig, en vol groote gaten of cirkeltjes, daar men de voornoemde sterren in ziet.

Daar is nog een ander slag van deze steenen, die wat dieper in zee wassen, plat, als stukken van dunne koeken, en vel sterretjes, die op strant komende zoo hard werden als een keisteen, zoo wit, en glat, dat men ze voor goed Kalbabaar zoude aanzien, dog werd mede tot niets gebruikt.

De twee eerste zoorten dienen tot Kalk branden niet, maar de mooiste, rondste, en gebeele werden tot rariteiten bewaart, als zy een tyd lang in regen en zon gebleekt zyn, dog als men ze te lange in regen laat leggen, en weinig zonneschyn hebben, en niet neerstig uitgepoelt en geborstelt werden, zoo werden zy vuil-groen, 't welk baar dan mismaakt.

De *Amarantben* hebben zomtyds een klein keisteentje tot een wortel, bet welk men daar aan laten moet.

De seven en Tagtigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur de *Steen-Amarantb*.

De tweede Figuur stelt ter neer het *Olypbant-Oor*.

De derde Figuur verbeeld de *Steen-nagel*.

De vierde Figuur stelt voor de *Steen Moernagel*, met eenige oude en langere als afgezonderde vrugten, in het 24. Hoofdstuk beschreeven.

De vyfde Figuur draagt voor het *Zee-netje*, in het 25. Hoofdstuk beschreeven.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

De Zee-nagelen, en de Steene Moer-nagelen.

Nog moest de Zeenatuur een fatzoen lenen van de kostelykste speceryen dezer Landen, die op 't Eiland wassen, om binnen baren schoot iets daar na te bootzen. Te weten de Nagelen en Moernagelen.

1. *Caryophyllum saxeam*; in 't Duits *Zeenagelen*; in 't Maleits *Tsjenke laut* zyn kleine Kraalsteentjes, ontrent een lid van een vinger lang, en veele digt by malkander gevoegt, beneden met een smal worteltje, en boven met een breed hoofdeken, 't welk van binnen scherp gevoo-rent en gesternt is, van buiten of effen, of een weinig gestreept, zeer na uitmakende de gedaante van *Caryoffel-nagelen*. Zy staan zomtyds plat, zomtyds verbeven als een bol of beuvelken, op een ander stuk Kraalsteen, als of ze door konst daar op gezet waren, onder water met slym overtrokken, maar laten zig zeer wit bleeken.

Deze Nageltjes in zee oud geworden, werden een halve vinger lang, geelagtig, en steenagtig als wit Kalbabaar, gelyk men ze enkeld op bet strant uitgesmeeten vindt. Men vindt ook een groote soorte bier van, wiens Nagelen zoo groot en dik zyn als een vinger, boven diep gegaat, en geplooit, en dik zyn als een vinger, boven diep gegaat, en geplooit, maar staan niet meer dan vier of vyf by malkander aan een bosje, ook zyn bunne kanten meest uitgestooten, dewyl ze wat diep in zee groejen, en niet dan met stukken op strant geworpen, gevonden werden.

2. *Anthophyllum saxeam*; in 't Duits *steene Moernagelen*; in 't Maleits *Polang laut*, deze maken de gedaante van boompjes uit, een halve voet of een hand hoog, in weinige korte en dikke takken verspreit, steenhard, en diep gestreept, ruig, en vuil-graauw van buiten. Ieder tak verdeelt zig aan zyn uiterste in drie andere, in een driesprong staande, waar van de twee gemeenelyk korter zyn dan de derde, en verbeelden regte Moernagels, dog met een breeder hoofdeken, van binnen gesternt en geplooit, als de voorschreeve Nagelen, waar van de kanten vry wat scherp zyn.